

A XXI. századi földrablások: felhalmozás a mezőgazdaság kisajátításából

A mai eseményeket a kapitalizmus folyamatos fejlődésének történelmi kontextusában kell értelmezni. Ez nem az elmúlt három évszázad történelmét jelenti, hanem inkább egy olyan áttekintést, amely többé-kevésbé az időrendhez alkalmazkodik.¹ Az emberek földtől való megfosztásának egyes példái azt mutatják, hogy a tőke (vagy az éppen kialakuló tőke) milyen változatos módszereket alkalmazott e folyamat során, amely azt eredményezte, hogy az emberek folyamatosan a városok népességét gyarapították. Az alábbiakban csupán néhány példát fogunk kiragadni azok közül a földrablások közül, amelyek a világban történtek, és történnek napjainkban is.

A termőföld a legfontosabb erőforrás, a szárazföldi élet forrása és az emberi civilizáció alapja. Ennek áruvá változtatása esszenciális volt a kapitalizmus fejlődésében. És a modern kapitalizmus korai korszakától mindmáig a természet áruvá tétele – a termőföld adásvétele (vagy más úton való kisajátítása), a földspekulációk, valamint a föld felhasználása arra, hogy emberi élelmiszereket, állati takarmányt, rostot vagy éppen üzemanyagot termeljenek rajta, és az, hogy e terményeket nem csupán a termőtalaj típusa alapján és az éghajlati viszonyoknak megfelelően választják ki, hanem azt is mérlegelik, hogy mitől várható a legmagasabb nyereség – a valódi oka annak, hogy az embereket megfosztják földjeiktől.

Miközben áttekintjük ezeket az eseményeket, gondoljunk a törvényen kívüli Pretty Boy Floydról szóló Woody Guthrie-nóta soraira: „Akad rabló, aki hatlövetűt fog rád, és akad, aki töltőtollat”.² Az emberek földtől való megfosztása az elmúlt három évszázad során a tőkefelhalmozás lényeges elemét jelentették – olyannyira, hogy vannak, akik a kifosztásból eredő tőkefelhalmozásról beszélnek. Az erre szolgáló eszközök igen széles skálán mozogtak, és éppúgy támaszkodhattak az erőszakra (a „hatlövetűre”), vagy a csalásra és becsapásra, a törvények és megegyezések végtelen kombinációira, vagy a leplezetlen zsarolásra (a „töltőtoll”). A kettőt nem ritkán együtt is használták. Máskor pedig a farmerek és a parasztok a kapitalista gazdasági viszonyok miatt veszítették el földjeiket – többnyire úgy, hogy nem bírták a gyilkos, ádáz piaci versenyt, illetve nem tudták megfizetni azokat a bérleti díjakat, amelyeket az erősebb, jobban kapitalizálódott farmerek igen.

A kapitalizmus kialakulásához számos változásnak kellett végbemennie a feudális társadalomban. A társadalommal, a pénzzel, a másokkal szembeni kötelezettségekkel kapcsolatos viszonyulásoknak mind át kellett alakulniuk. A pénznek (a tőkének) új szerepet kellett kapnia, hiszen a feudalizmusban csupán a fogyasztás eszközeként funkcionált. És végül ki kellett alakulnia azon emberek csoportjának, akik életben maradásuk érdekében munkaerejük áruba bocsátására kényszerültek. Európában, különösen pedig Angliában a mezőgazdasági forradalom jelentette e változások kiindulópontját; ez volt az alapja annak az elsődleges felhalmozásnak, amelyre azután az ipari forradalom támaszkodott.³

1700-ra valami új dolog formálódott az angol mezőgazdaságban; a termelés üteme felgyorsult, egyre ritkábban került sor éhínségekre. 1750-re Angliának elegendő terményfeleslege volt már ahhoz, hogy a gabona 13 százalékát exportálja.⁴ A XIX. század elejére az országnak már masszív, megbízhatóan állandósult többlete volt gabonából.

Az élelmiszer-termelés és a termelékenység nekilödulése nem valami egyedülálló változás, hanem számos faktor eredménye volt, így például annak, hogy a vetésforgóban a parlagos évek helyett zöldtakarmányt kezdtek termesztetni – a mezőgazdasági technikák fejlesztésének valószínű mozgalmá alakult ki. A „fejlesztés” (*improve*) szó, amit manapság általánosan abban az értelemben használunk, hogy „a dolgok jobbá tétele”, az angol–francia *emprouwer* szóból származik, ami azt jelenti: „jövedelmezővé tenni”.⁵

A megnövekedett mezőgazdasági termelékenység és a termőfölddel – amely immár a földbirtokosok növekvő és tartós jövedelmének forrása lett – kapcsolatos attitűdök megváltozása lett az a készlet, amely Angliában elindította az ipari kapitalizmus fejlődésének hosszan elhúzódó folyamatát. Ellen Meiksins Woods a következőképpen írta le a mezőgazdaság és a kapitalizmus fejlődése közötti korai kapcsolatokat Angliában:

A fejlesztéseket végrehajtó földbirtokosok és farmerek érdeke az volt, hogy a termőföldet felszabadítsák minden olyan kötöttség alól, amely akadályozta volna őket abban, hogy tulajdonukat termelékeny és jövedelmező módon hasznosítsák. A XVI. és a XVIII. század között egyre nagyobb volt a nyomás azon szokásjogok megszüntetésére, amelyek akadályozták a kapitalista termelést. Ennek sokféle módja volt: jelenthette azt, hogy megkérdőjelezték a közfölköz közös tulajdonát, és magántulajdonosi rendszert követeltek helyette; jelenthette azt, hogy felszámolták a magánbirtokokat terhelő legkülönfélébb földhasználati jogokat; vagy éppen azoknak a szokásjogoknak a megszüntetését, amelyek minden stabil törvényi jogosultság nélkül

is rengeteg parasztnak adták meg az apró földterületek használatának lehetőségét. A föld birtoklásával kapcsolatos hagyományos koncepcióknak mindezen esetekben át kellett adni helyüket az új, kapitalista tulajdonfogásnak – a tulajdon nem csupán „magán”, de kizárólagos is: szó szerint kizárja a tulajdonlásból a közösség más tagjait és magát a közösséget is azáltal, hogy felszámolta a földhasználat faluközösségi szabályozását és korlátait, a szokásjogokat, és így tovább.⁶

A bekerítések és kisajátítások következtében földjüket elvesztők a mezőgazdasági területek, majd később a városok gyáraiban találtak munkalehetőséget, vagy kivándoroltak az észak-amerikai, ausztráliai vagy afrikai gyarmatokra, vagy éppen csavargókká, *pauperekké* váltak, ahogy az otthontalanokat és a nincsteleneket akkoriban nevezeték. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a gyarmati kivándorlás milyen fontos szelepként működött: a XIX. század második felében emberek tízmilliói vándoroltak ki Európából.

Erőszakos kisajátítás: a XIX. századi gyapottermelés

Az ipari forradalom első üzemei a gyapotfonó majd szövőüzemek voltak. A gyapot Indiából, később Egyiptomból is érkezett, ám a XIX. század közepén a gyapot piaca robbanásszerű növekedésnek indult. Az USA délkeleti része a legnagyobb olyan területek közé tartozott, amelyek e piac kiszolgálására alapozták fejlődésüket.

Az európai országok gyarmatain (és az ezekből később kialakuló országokban) a földszerzés általában úgy ment végbe, hogy az őslakókat „átköltöztették” valahová, amit sokféleképpen, pl. „törzsi területnek”, „rezervátumnak”, „bantusztánnak” stb. hívtak. A bennszülöttek eltávolítása után „szabadon” maradtak a „közföldek” – és elérhetővé váltak az európai telepesek számára, akik azután ezeket a területeket kormányzati vagy magántulajdonná változtatták. Walter Johnson ez a folyamatot a következőképpen írta le az amerikai Dél és a gyapot szempontjából:

Az 1830-as évek végére a szeminelokat, a kriket, a csikaszőkát, a csoktókat és a csirokikat mind „átköltöztették” a Mississippitől nyugatra fekvő területekre. A tőlük elkobzott földterületek képezték a világgazdaság legfontosabb szektorának alapjait a XIX. század első felében.

Az 1830-as években az Egyesült Államok a meghódított földek hektárjainak százmillióit mérték fel és árusították ki. A közös földtulajdon nagyléptékű privatizációja olyan hatalmas gazdasági robbanást indított el, amely addig a legnagyobbak közé tartozott a világon.

Hatalmas tőkeberuházások áramlottak a Dél földpiacára Angliából, a kontinentális Európából és az USA északi államaiból.⁷

Az Afrikából a kismimizett indián törzsek egykori földjeire hurcolt rabszolgák munkájával termelt gyapot volt azoknak a textilgyáraknak az alapvető nyersanyaga, amelyek egyre inkább meghatározták az északnyugat-angliai városok látképét, amelyek felemelték Manchestert és a Lancashire-i textilipart. Ez volt a szövőgyárak „aranykora”, mikor olcsón elérhetővé vált azoknak a munkaeereje, akik korábban a mezőgazdaságból éltek. Johnson így foglalja össze ezt a fejlődést: „Így az indián földek, az afroamerikai munkaerő, az atlanti pénz és a brit ipar országos- és világméretben is faji elnyomásban, profitban és gazdasági fejlődésben szintetizálódott.”⁸

Az USA délnyugati területein élő indián törzseket – amelyeket egyszer már erőszakosan áttelepítettek abban a veszett tülekedésben, amely a mai Oklahoma területén lévő gyapotföldekért folyt – ismét költözése kényszerítették; erre sokféle eszközt felhasználtak, ideértve a Dawes-féle általános elosztási törvényt 1887-es elfogadását követő tömeges csalásokat.⁹ A törvényt részben éppen azzal indokolták, hogy a földmagántulajdon segíteni fogja az indiánok beilleszkedését az USA társadalmába és gazdaságába. Ezzel szemben a valóságban az indiánok földjeik nagy részét elveszítették.

Erőszakos kisajátítás: Afrika gyarmatosítása

A földek kisajátítására a szubszaharai Afrikában legnagyobb mértékben azokban az országokban került sor, ahol jelentős számú mezőgazdasági telepés népesség élt – főleg Dél-Afrikában, Namíbiában (Délkelet-Afrikában), Zimbabwében (Dél-Rhodesiában) és Zambiában (Észak-Rhodesiában). Zimbabwe termőterületeinek nagy része a XIX. század végétől a XX. század közepéig az európai telepések kezébe került, így a formális függetlenség kikiáltásakor már a termőföld mintegy harmada az ő birtokuk volt.¹⁰ Dél-Afrikában az 1930-as évekre a teljes földterület mintegy 90 százaléka a fehér telepések tulajdona volt, akik megszerezték az ország legjobb termőföldjeit. Namíbiában az 1990-es években is a föld mintegy felét a fehérek birtokolták.¹¹

A gyarmatokon a földrablások a 20. században is folytatódtak, egészen addig, amíg az adott gyarmatok kikiáltották függetlenségüket. Ezekből a területszerzésekből masszívan kivették a részüket az olyan amerikai és brit cégek, mint a Firestone, amely formálisan független Libériában igyekezett gumiuültvényeket szerezni, a (ma már az Unileverhez tartozó) Brooke Bond, amely Kenyában teát, vagy a Del Monte, amely ugyanott gyümölcsöt termeltetett. Sok földet akkor idegenítettek el, mikor újabb telepések érkeztek az olyan országokba, mint Malawi, Angola vagy Mozambik.

A XX. század nagy részében a konkrét élelmiszer-termelés (a gazdálkodás) kevésbé vonzó befektetésnek számított a kapitalisták számára, hiszen mind a terményeknek, mind az állatoknak alacsony volt az ára. Bár lehetett profitot realizálni a gazdálkodás némely ágazatában, ám igen csekély volt a megbízható profitabilitás; egyik évben az árak magasra szöktek és jól ment a gazdáknak, máskor viszont az árak zuhanása miatt eladósodtak.

A 20. század túlnyomó részében a mezőgazdaságon belül nem a gazdálkodás hozta a nagy pénzeket, hanem inkább a más jellegű mezőgazdasági iparágak. Az elmúlt három-négy évtized során ezen iparágak nagyfokú koncentrárlódásának lehettünk tanúi – ez éppúgy jellemezte a világ mezőgazdasági rendszerének inputját (ideértve a vetőmagokat, a trágyákat, a kemikáliákat és a gépeket), mint az outputot (a mezőgazdasági termékek felvásárlását és forgalmazását), illetve a mezőgazdasági termékek feldolgozását.

Ebben az időszakban az volt a jellemző, hogy az egyre növekvő farmok egyre több élelmiszert termeltek, és nem csupán az Egyesült Államokban, hanem Európában, Brazíliában és Kínában is. A nagyobb léptékű gazdálkodás hozzájárult a farmok jövedelmezőbbé válásához. Egy adott szintű felszereléssel gyorsan elérhetőek a termelés fizikai határai, ám a farm növekedésével növekednek a pénzügyi lehetőségek is. A nagyobb farm minden téren jobb alkupozíciókat jelent a farmer számára. Még a hitelek kamata is csökken, ahogy maguk a hitelösszegek nőnek. A nagyobb farmok gyakran terményeiket is magasabb áron tudják értékesíteni. A nagyobb farmok szükség esetén jobban tudnak profitálni a munkaerő kizsákmányolásából is. És ahogy tovább növekszik az elérhető felszerelés mennyisége és kapacitása, a nagy farmokon tovább nő a munka termelékenysége is. Így a kistermelők számára igen nehéz, ha nem lehetetlenné válik, hogy továbbra is úgy termeljenek alapvető mezőgazdasági tömegcikkeket (búzát, kukoricát, szójababot, gyapotot stb.), hogy emellett ne kelljen valamiféle „városi” munkát vállalniuk, amely biztosítja a család bevételeinek nagyobb részét. A gazdasági kisajátításnak ez az általános trendje, amelynek során a nagyobb farmok átveszik a kisebbeket, volt a felelős azért, hogy a Nagy Válságot követő évtizedek során több millióval csökkent az amerikai farmerek száma. (Érdemes megjegyezni, hogy akadtak olyan kistermelők, akik ebben az időszakban is sikeresek tudtak maradni a különféle lokális piacok segítségével, például helyi étermeket látva el terményeikkel, vagy közvetlenül termelői piacokon értékesítve azokat, illetve lokális fogyasztási szövetkezeteket alkotva.)

A baromfi- és sertéshústermelés nagyfokú vertikális integrációja – ami amerikai farmerek tízezreit kényszerítette tevékenységük feladására – tovább mélyítette a „mezőgazdasági üzem” terminus jelentését. A sok

független farmer helyét átvették a szerződéses „farmerek”, akik nagy felszereléssel tenyésztik a sertéseket vagy a baromfikat egy integrációs cég számára. Ők azok, akik Richard Lewontin szavaival: „olyan „bedolgozó munkásokká” váltak, mint amilyenek a XVII. és a XVIII. század során a kapitalista termelés első etapjait jellemezték. A farmerek így megbízhatóbb, kiegyensúlyozottabb jövedelemforráshoz jutottak, de ezért cserébe egy futószalag részévé kellett válniuk. A farmer helyzete ezáltal megváltozott: korábban független termelő volt, aki egy olyan piacra termelt, ahol sok vásárló volt jelen, most proletárrá változott, aki számára nincsenek opciók.”¹²

Gazdasági kisajátítás: neoliberális gazdasági megállapodások

A tőke arra törekedett, hogy a déli országokat megnyitva ott is megkönnyítse a kizsákmányolást; ennek a következménye volt, hogy a farmerekre súlyos kondíciókat erőltettek azokban az országokban, amelyek önként aláírták a különféle egyezményeket (mint Mexikó a NAFTA-t, az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményt), vagy rákényszerítették őket, hogy elfogadják az Nemzetközi Valutaalap/Világbank „strukturális kiigazításait” (Jamaica, Haiti).

Ezek az egyezmények csökkentették az importált élelmiszerek vámtarifáját. Ennek következményeként a mexikói kukoricatermelő parasztok, lényegében az összes jamaicai farmer és a haiti rizstermesztők többsége képtelennek bizonyult versenyezni az olcsó importált élelmiszerekkel, és feladta a termelést. A jamaicai mezőgazdaság lényegében teljes elpusztítását mutatja be a 2001-ben készült *Life and Debt* (Élet és adósság) című dokumentumfilm.¹³

1994-ben Bill Clinton rákényszerítette Haitit az IMF/VB által szorgalmazott strukturális kiigazítási program elfogadására; cserébe az amerikaiak lehetővé tették, hogy az elmozdított elnök, Jean-Bertrand Aristide visszatérhessen a hatalomba. 2010-ben Clinton, aki ezúttal az ENSZ különleges megbízottjaként vett részt a haiti földrengés utáni helyreállításban, kétségeit fejezte ki saját korábbi intézkedése miatt. „Lehet, hogy mindez jó volt néhány arkansasi farmerünk számára, ám az egész nem működött. Hiba volt [...] nekem kell nap mint nap szemben néznie annak a következményeivel, hogy a tetteim hogyan csökkentették a haiti tápláló termelés kapacitását; egyedül én vagyok a felelős” – jelentette ki a Szenátus Külügyi Bizottsága előtt.¹⁴

A *New York Times* nemrég arról cikkezett, hogy milyen problémákat okoz Jamaica, Haiti és más karib-tengeri országok számára, hogy élelmiszer-szükségletük nagy részét a magas árak mellett is csak importból tudják kielégíteni. „1991 és 2001 között Jamaica teljes élelmiszer- és italimportja két és félszeresére, 503 millió dollárra nőtt, majd ez is megduplázódott [...] Az 1990-es években, illetve a 2000-es évek elején az

országban élő 200 ezer farmer közül sokan feladták a termelést, mivel nem bírták a versenyt.”¹⁵ A cikk felsorol néhány intézkedést, amellyel Jamaica és Haiti mezőgazdasági termelésüket igyekeztek talpra állítani. Ám arról egyáltalán nem esik említés, hogy mi okozta ezeket a katasztrófákat.

XXI. századi földszerzések: felhalmozás a mezőgazdasági kisajátítások által

A mai, XXI. századi földszerzési hullám hátterében több trend kombinációját találjuk:

1. A globalizált tőkének kedvező új nemzetközi kereskedelmi szerződések (WTO, NAFTA stb.)

2. A globális Dél megnyitása a közvetlen külföldi beruházások előtt.¹⁶

3. A globalizált pénzügyi és spekulációs aktivitás növekedése, amelyek centrumai a gazdag országokban találhatóak.

4. Az élelmiszerárak növekedése, ahogy az egyre gyakoribb aszályok és áradások csökkentik a régióban termelt élelmiszer mennyiségét, különösen azokban az országokban, amelyek amúgy is jelentős élelmiszer-behozatalra kényszerülnek; a 2008-as világméretű élelmiszer-válság és utóhatásai alaposan ráijesztettek az élelmiszert importáló országokra.

5. Az USA és Európa növekvő igénye az úgynevezett „zöld” üzemanyagok iránt, hogy ezekkel váltsák ki a hagyományos üzemanyagokat – ezáltal élénkítik a kukorica (az etanol alapanyaga), valamint a szójabab és a pálmaolaj (a biodízel alapanyagai) termelését.

6. A talajvízkészletek kimerítése a fontosabb mezőgazdasági övezetekben, ahol a vizet nagyobb ütemben szivattyúzzák ki, mint ahogy azt a természetes körforgás pótolni képes.

Ezek a trendek, amelyek számos országban a parasztok földhasználati jogainak bizonytalanságával és széles körű korrupcióval párosulnak, azt eredményezték, hogy jelentős termőterületek kerültek igen gyorsan idegen tőkés tulajdonába, leginkább Afrikában, Délkelet-Ázsiában és Latin-Amerikában. A földek megszerzése történhetett vásárlással, hosszú távú földbérleti szerződésekkel, vagy éppen a parasztok eltávolításával földjeikről. Ezek mellett néhány országban, így például Kolumbiában és Brazíliában a helyi tőke is komoly összegeket fektetett földvásárlásokba és a nagy léptékű mezőgazdasági vállalkozások fejlesztésébe.

Mindaz, ami az elmúlt évtizedben, és különösen a 2008-as világméretű élelmiszer válság óta történt, sok szempontból egyértelműen eltér a korábbi földkisajátításoktól. Számos országban, különösen a Délen sokkal gyorsabb ütemben, szimultán módon megy végbe. Új szuverén

vagyonalapok (SWF) jöttek létre olyan országokban, mint Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírátsok vagy Kína, amelyeknek nincs elegendő termőterületük vagy megbízható vízkészletük ahhoz, hogy kielégítsék lakosságuk étel- és szűkségletét, és nem kívánják a „szabadpiac” működésére hagyatkozni étel- és szűkségimportjuk tekintetében. A 2008-as kiugró árak egyértelművé tették, hogy a jövőben is adódhatnak problémák, ha valaki a világgpiacokra alapozza étel- és szűkségleteinek kielégítését. Ráadásul számos, főleg európai és amerikai tőkebefektető döntött úgy, hogy az étel- és szűkségtermelésből vagy a bioüzemanyagok termeléséből akar profitálni, vagy más, a világgpiacra dolgozó mezőgazdasági vállalkozásba kezd. Kisebb jelentőségű, de számíthat még az is, hogy északi vagyonos magánszemélyek és természetvédelmi szervezetek jelentős földterületeket vásároltak Délen, hogy „megóvják” azokat – ám ebben a folyamatban a helyiek elveszítették földhasználati jogukat, vagy legalábbis azok nagy részét.

Egy brit beruházási tanácsadó cég, a Hardman & Co., amely felméréseket készít megbízói számára, így foglalta össze a termőföld és a mezőgazdasági termékek iránti élénk befektetői érdeklődés okait:

Az új földszerezési hullámot úgy nevezik: a mezőgazdasági aranyláz. Ismerős történet, a menekülő tőke minicunami, amely egy hirtelen felkapott beruházási szféra felé hőmpölyög [...] A mezőgazdaság a befektetési alapok és vagyongazdálkodók legújabb kedvence abban az árualapú játszmaiban [...] ahol mindig lehet még értéket realizálni. Mindazonáltal véleményünk szerint e mögött a trend mögött ennél egyértelműen komolyabb momentumok állnak; ez nem csupán egy beruházási történet, a mezőgazdasági jellegű vagyontárgyak újrafelfedezése azokra a valódi problémákra reagál, amelyekkel az emberiség szembesül, ha a népességgrobbanás, a terjedő affluencia és a klímaváltozás körülményei között biztosítani akarja az étel- és szűkségtermelést [...] A mezőgazdasági földterület önmagában is fontos beruházási szektor, ám úgy hisszük, a befektetői figyelem mindazon alapvető tudományos, technikai és irányítási szakértelmekre fog irányulni, amelyek segítségével a földvagyont az termelheti, ami nélkül az emberiség nem létezhet – étel- és szűkségtermelést.¹⁷

Az egész szektort áthatja az a spekuláció, amelyet a globálisan mobil felhalmozott tőke táplál. A befolyásos befektetési szakértő, Michael Burry (akiről Michael Lewis rajzolt portrét a *The Big Short: Inside the Doomsday Machine* című könyvben) rámutat, hogy „a termékeny mezőgazdasági területek, ahol elegendő víz is van, igen értékesek lesznek a jövőben. És én egy nagy rakás pénzt investáltam beléjük”. Az efféle spekulatív beruházások nem feltétlenül törekszenek közvetlen termelésre. Számos cég és befektetési alap sokkal inkább a víz-, talaj-, ásványanyag- és szénhidrogén-források megszerzésére törekszik.¹⁸ És valóban: mivel

az élelmiszer-termelés rengeteg vizet igényel, ezért a földszerzés a globális Délen legalább annyira koncentrált a vízre, mint magára a termőterületre.¹⁹

Afrikát, amely a földszerzés legfontosabb célpontja, időnként az „utolsó mezőgazdasági határvidéknek” is nevezik, hiszen hatalmas területek állnak „kihasználatlanul”, vagy csak alig hasznosítva, és a paraszti mezőgazdaságban igen alacsonyok a terméshozamok. A kontinens maga hatalmasabb, mint ahogy azt általában elképzeljük – nagyobb, mint az Egyesült Államok, Kína, India, Japán, a kontinentális Európa és Nagy-Britannia együttvéve –, és óriási területeket kínál az új földszerző imperializmus fejlődése számára. Ráadásul a földterületeknek csak mintegy 10 százaléka rendelkezik törvényes tulajdonossal. Csupán Kenyában, Dél-Afrikában, Namíbiában és Zimbabwében vannak jelentős magánbirtokok – amelyek annak idején a fehér telepések és utódaik tulajdonában voltak, sőt nem egyszer mindmáig az ő birtokaik. Az afrikai földterületek nagy részét állami tulajdonnak tekintik, és amennyiben egyáltalán elismernek földhasználati jogokat, azok többnyire csak a településekre és közvetlen környékükre vonatkoznak.

Nem könnyű pontos adatokhoz jutni arról, hogy a globális Délen mekkora földbirtokok vannak a külföldi és helyi magántőke, vagy a külföldi szuverén vagyonalapok kezében. A bejelentett projektekre sokszor nem kerül sor, és gyakran kevesebb földet használnak ki, mint amiről a szerződések szólnak. 2012 májusában 32 és 82 millió hektár közöttire becsülték a globális mezőgazdasági területek azon hányadát, amely külföldi tőke tulajdonában van, és ez a szám folyamatosan növekszik.²⁰ A földszerzésekről szóló legátfogóbb becslések a Land Matrixből érhetőek el, amely országokra lebontva hoz adatokat arról, hogy miként érinti a külföldi tőke által megszerzett földbirtok a helyi közösségeket, a mezőgazdasági termelést és a „földszerző” országokat.²¹ Az adatok szerint a jelentős földszerzések célterületei szinte kizárólag Afrikában és Délkelet-Ázsiában találhatóak (1. táblázat). A tíz legnagyobb földszerző ország között a szokásos gyanúsítottak mellett Malajziát és Dél-Szudánt is ott találjuk – amelyek pedig maguk is földszerzések célterületei.²² De általában az északi tőke áll ezek mögött a műveletek mögött is. Így például a malajziai Sime Darby libériai pálmaolaj-ültetvényeit brit, finn és holland tőkék bevonásával tudta megszerezni.

1. táblázat

A földszerzés tíz legfontosabb célországa és a befektető országok

Célországok (millió hektár)	Befektető országok (millió hektár)
Dél-Szudán 4,1	Egyesült Államok 8,0
Pápua Új-Guinea 3,9	Malajzia 3,5
Indonézia 3,5	Arab Emirátusok 2,8
Kongói DK 2,7	Nagy-Britannia 2,1
Mozambik 2,2	Szingapúr 1,9
Szudán 2,0	Kína 1,6
Libéria 1,4	Szaúd-Arábia 1,5
Argentína 1,3	Dél-Szudán 1,4
Sierra Leone 1,2	Kína, Hongkong 1,3
Madagaszkár 1,1	India 1,3

Forrás: Land Matrix; <http://landmatrix.org/en/> (2014-03-15).

Annyi példa van a XXI. századi földszerzésekre, hogy a bőség zavara miatt nehéz kiválasztani a példákat. Nézzük most röviden Sierra Leonét és Indonéziát; mindkettő szerepel a tíz legfontosabb célország listáján.

Sierra Leone világosan leszögezte, hogy nyitott mindenféle üzlet, így a földszerzések előtt is. Ezt remekül megmutatja a Sierra Leone-i kormányzat Beruházás- és Exporttámogató Ügynökségének (SLIEPA) honlapja is.²³ A nyitólapon olyan villogó szlogenek fogadnak, mint „Komoly magánberuházások és kisajátítási tervek”, és „Bőséges termőföldek”. A Land Matrix 17 szerződést listáz mintegy 1,1 millió hektárról, ahol mindenfélét termelnek a kaucsukfától a pálmaolajig, a cukornádtól a maniókáig és az eukaliptuszig. A legnagyobb birtokok (több mint 600 ezer hektáron) brit magántőke-befektetők tulajdonában vannak.

Indonéziát tekintve a *Guardian* tudósítója, John Vidal egy egész sor cikkben számolt be az esőerdők hatalmas területeinek elpusztításáról, és arról, hogy ez milyen hatással volt az emberekre és az élővilágra. A következő néhány sor némi betekintést enged ebbe az emberi és környezeti katasztrófába:

A farmerek és az ültetvényesek, bányavállalatok és fejlesztők között kirobbanó földkonfliktusok egész Indonéziában ki-kirobbantak, ahogy a multinacionális vállalatokat arra ösztönözték, hogy szerezzék meg a szokásjog alapján használt földeket, és ott irtsák ki az erdőket – ezeket a földeket addig a bennszülöttek birtokolták és használták saját szokásaiknak megfelelően. 2011-ben több mint 600 ilyen öszszecsapást jegyeztek fel, amelyek 22 halálos áldozatot és számos sebesültet követeltek. A valóságban ezek a számok, amint arra az

emberjogi megfigyelő szervezetek rámutatnak, jóval nagyobbak lehetnek.

Az indonéziai országos emberi jogi bizottság több mint 5000 jogsértésről számolt be csupán a tavalyi évből, és ezek legtöbbször a vállalatok erdőirtásaival volt összefüggésben. „Az agrárkonfliktusok szaporodnak, és Indonézia-szerre egyre több farmer veszt életét ezek során” – nyilatkozta Henry Saraigh, a hétszázézer tagot számláló Indonéziai Parasztszövetség alapítója.

„A pálmaolaj-ültetvények egy új nyomort terjesztenek, a földtelenség és az éhínség új válságát robbantják ki. Az ország természeti erőforrásai körül egymást érik az emberijog-sértések, napirenden vannak a megfélemlítések, az erőszakos kitelepítések és a kínzások” – mondta Saraigh. „Ezrével vannak olyan esetek, amelyek sosem kerülnek napvilágra. Rengeteg ügyet eltussolnak, főleg a helyi hatóságok” – tette hozzá.

A közösségek arról panaszkodnak, hogy senki sem tájékoztatta őket, senki sem konzultált velük, és semmiféle kompenzációt sem kaptak a földkoncessziók átadásával kapcsolatban, és semmi más választási lehetőséget nem hagytak nekik azon kívül, hogy függetlenségüket feladva a vállalatok alacsony bérű munkásaivá szegődjenek.²⁴

A földszerzés Kínában – egy speciális történet

A kínai helyzet olyan mértékben különbözik a többi országétól, hogy külön kell tárgyalnunk. Bizonyos mértékig visszatérés ez a földszerzéshez és a kisajátításhoz, mint a nemzeti eredeti tőkefelhalmozás eszközeihez. Az országban annak idején természetesen átfogó földreformra került sor, amit a kommunák alapítása követett, majd pedig az 1980-as évek során Teng Sziao-ping „háztáji rendszerének” megfelelően kis családi birtokokat osztottak. A kínai termőföldeket vagy az állam birtokolja, vagy az adott település kollektív tulajdonai, és az egyes parasztnak egy adott időre joguk van parcellák művelésére.

A parasztnak ellehetetlenítéséért elsősorban azok a helyi és regionális tisztviselők a felelősek, akik a földet (vagy annak használati jogát) a fejlesztők kezére adják. A régi városok növekedésével és az új városok kiépülésével egyre több területet igényel az infrastruktúra kiépítése: az utak, gátak, repülőterek vagy a különféle középületek. Burjánzik a korrupció a helyi tisztviselők között a földhasználati jogok adásvétele terén, és további ösztönzést jelent, hogy a központi és a regionális kormányzatok igen kevéssé képesek bármit is finanszírozni. Így a falvak és kisvárosok büdssége állandóan deficittel küszködik, és az egyik módja, hogy ezt ellensúlyozzák, ha a földhasználati jogokat tőkeerős fejlesztők kezébe adják. A Csinghua Egyetem egyik professzora szerint „Kínában számos

esetben az jelenti az urbanizációt, hogy a helyi kormányzatok elveszik a parasztoktól a földet, és városi házakba kényszerítik őket”.²⁵ Ez szó szerint tüntetések és tiltakozások tízezreihez vezetett. Bér esetenként engedményeket tesznek a falusiaknak – mint Wukan esetében, ahol a helyi lakosok elfoglalták a várost, és némi harcot követően megengedték nekik, hogy ők válasszák ki saját vezetőiket – egész Kínában kiterjedt az elégedetlenség a korrupcióval, valamint a parasztok földjeinek és házainak kisajátításával szemben. Egy tizenhét tartományra kiterjedő felmérés, amit 2011-ben készítettek az amerikai Landesa Rural Development Institute, a Remnin Egyetem, valamint a Michigan State University szakértői, a következőket állapította meg:

- Évente mintegy négymillió földműves veszíti el földjét.
- A földművesek acre-enként¹ átlag 17,85 dollár kompenzációt kaptak földhasználati jogaik elvételéért.
- Egy acre* földet átlag 740 dollárért adtak el a kereskedelmi fejlesztőknek.²⁶

Új keletű, baljós fejlemény Kínában az a program, amelynek keretében emberek tömegeit telepítik városokba a mezőgazdasági területekről. 2025-re mintegy 250 millió embert terveznek áttelepíteni, és a jelenlegi fejlesztési tervek szerint a kínai városi lakosság aránya a jelenlegi 50-ről mintegy 70 százalékra fog növekedni. E mögött részben az a szándék áll, hogy benépesítsék végre a „szellemvárosokat”, amelyeket spekulációból építettek fel, ám mindmáig üresen állnak.

A mezőgazdaság vonatkozásában a kevesebb földművessel dolgozó nagyobb farmok egyértelműen a tervek részét képezik. „A szupermarketek ma már igen ritkán szerződnek közvetlenül a kistermelőkkel. Helyettük az elmúlt öt év során vállalkozások egy új nemzedéke jött létre, hogy élelmiszerrel lássa el őket. Ezeknek a vállalkozásoknak némelyike, mint például a zöldségtermesztő Chaoda, amely az ország 29 pontján működtet farmokat, eléggé jelentős földek bérleti jogát volt képes megszerezni, hogy ez igazolja a nagy beruházásokat.”²⁷ Az agrárbiznisz szereplői az egyéni gazdálkodók feje felett átnyúlva „a földhasználat felett ellenőrzést gyakorló önkormányzati tisztviselőkkel kötnek beszállítói szerződéseket”. Az olyan korporációk, mint a Starbucks (kávé) és a Pepsico (a Frito Lay márka burgonyája) az általuk ellenőrzött földeken is termelnek – a Pepsico Kína legnagyobb burgonyatermesztője – és farmerekkel is szerződnek, hogy nekik termeljenek.

A kínai nagyvárosok mellett már nagyméretű tejüzemek sorakoznak, olyan „tejgyárak”, amelyekben akár tízezer tehenet is tarthatnak, és a fejést automatizálták. Folyik a nagy sertésüzemek építése, és ösztönzik a nagyméretű szemestermény-farmok kialakítását is. Az, hogy a Shuanghui International (amely Kína legnagyobb sertéstermelőihez

* Angol hold, kb. 0,4 ha (szerk.)

köthető) felvásárolta a Smithfieldet (egy amerikai céget, amely több mint 400 sertéstelepeével és 2100 szerződéses farmerbeszállítójával az ország legnagyobb sertéstenyésztője és sertéshústermelője) szintén azt mutatja, hogy Kína a népesség húsellátásának biztosítása érdekében az ipari jellegű állatfarmokra koncentrál.

Egy kínai hírgyűnékségi jelentés szerint „A központi kormány azt jelentette ki 2013-ra szóló 'első számú' dokumentumában [...] hogy vezényelni fogja a termőföldek szerződéses jogainak törvényes átruházását, és ösztönözni fogja, hogy a földbérleti szerződések a nagy léptékű földbér-lőkhöz, családi gazdaságokhoz és termelői szövetkezetekhez kerüljenek, így fejlesztve az átfogó irányítást. A nagy léptékű gazdálkodás növelni fogja a föld termelékenységét és a munka hatékonyságát, megbízható alapot teremtve az ország új típusú urbanizációjához.”²⁸

A gazdálkodók földjeinek tömeges elkonfiskálása, az emberek városokba terelése mögött az a kétes idea áll, hogy mindez segít majd kialakítani egy olyan önmagát gerjesztő gazdaságot, amely sokkal inkább az egyéni fogyasztáson, mintsem az infrastrukturális beruházásokon vagy a nettó exporton alapul. „Az urbanizáció képes elindítani egy értéktermelő folyamatot” – állítja a Kínai Mezőgazdasági Bank vezető közgazdásza. „A bevételek széles folyója eredhet belőle.”²⁹ Mások mindazonáltal már nem ennyire lelkesek. Amint Michael Pettis, a Pekingi Egyetem pénzügyekkel foglalkozó professzora írja: „Kínában a gyors növekedés alapvető garanciájaként tekintenek arra a tervre, hogy 300 millió embert költöztetnek a városokba, ám mindez egy téveszmén alapul. Először is, az urbanizáció nem eredményez növekedést. A növekedés eredményezi az urbanizációt [...] Más szavakkal, az országok gazdasága nem azért növekszik, mert urbanizálódnak, hanem azért urbanizálódnak, mert gazdaságuk növekszik, és a városokban több az áru és a produktív álláslehetőség, mint vidéken.”³⁰

Amint az előre látható, egy efféle hektikus urbanizáció számos problémát eredményez – elsősorban azt, hogy nem képes elegendő új álláslehetőséget teremteni a földjüktől megfosztott, áttelepített gazdálkodók számára. Voltak, akik arra költötték a földjükért kapott kompenzációt, hogy elektronikai cikkeket, mosógépeket és plazmatévéet vegyenek maguknak, amelyek végül teljességgel haszontalannak bizonyultak számukra, hiszen nincs pénzük arra, hogy kifizessék a villanyszámláikat. Ugyanakkor némely déli, tengerparti fejlesztési zónában hiány mutatkozik a fiatal migráns munkások terén – ők azok, akiket, mivel átlagon felül kizsákmányolhatóak, az ipar elsősorban favorizált. Valójában éppen a rurális bázisú migráns munkások (az úgynevezett „sodródó népesség”) átlagon felüli kizsákmányolása jelentette Kína lehetőségét a tengerparti területek gyors ipari növekedésére, és éppen ezt ássa alá a népesség nagy léptékű áttelepítése a mezőgazdasági régiókból.³¹

Ez az egész koncepció, hogy a gyors urbanizáció hatására rengeteg új fogyasztó jelenik meg a piacon, akik egyre több árut fogyasztanak –

ahelyett, hogy a gazdasági növekedés a beruházáson és az exporton alapulna – finoman szólva is erősen megkérdőjelezhető fejlesztési politika. A kocsit (az emberek városba költöztetése) köti a lovak (munkalehetőségek) elé, és az egész erőlködés összeomolhat, hiszen irracionális alapokra építkeznek. Ám ha mégis (legalább részben) sikeresnek bizonyulna is, környezeti következményei rémisztőek: óriási költségeket fog eredményezni, hogy elősegítse azt az egyre fokozódó személyes fogyasztást, ami a gazdaságot hivatott lendületben tartani. A földjüktől megfosztottakat rettenetesen kiszolgáltatott helyzetbe hozza mindaddig, amíg ismét ki nem alakítanak valamiféle úgy-ahogy kielégítő szociális hálót. Ha valamiféle gazdasági megtorpanás hatására az emberek elvesztik munkájukat, vagy éppen a munkáltatók teszik lapátra őket, hogy helyükre fiatalabb munkásokat állíthassanak, immár nem lesz lehetőségük arra, hogy falvaikba visszatérve gazdálkodóként élelmiszerteljesítsék el családjukat.

Kínának van még egy kritikus mezőgazdasági problémája: termőterületeinek óriási hányadát szennyezték el ipari hulladékok – ezek méretét mintegy 10-24 millió hektárra becsülik,³² abból a mintegy 120 millió hektárból, amit a kínai kormány a minimális területként határozott meg arra, hogy a népesség élelmiszer-szükségletének nagy részét megtermelje.

A szennyezettség oka egyrészt az, hogy szennyezett vizet használnak az öntözéshez (számos álló- és folyóvizet szennyeztek el a vegyipari üzemek), másrészt pedig a bányászat és a nehézipar okozta levegőszennyezés. Az a kiugróan magas kadmiumszint, amely a kínai rizsben – különösen a Hunan tartomány rizsföldjeiről származóban – található, vélhetően csupán a jéghegy csúcsát jelenti. A kormányzat mind ez ideig nem volt hajlandó nyilvánosságra hozni egy országos méretű talajfelmérés eredményeit, amely a szennyeződés problémájára koncentrált.

A nagybirtokok globális terjedésének problémái

Az emberek sok évezrede folytatnak mezőgazdasági tevékenységet, és ennek a hosszú időnek a túlnyomó részében az emberek nagy többsége a földeken dolgozva termelte meg a maga és a – relatíve mindig kicsi – nem élelmiszer-termelő osztályok szükségletét. Ma, az emberiség története során először, a városlakók száma felülmúlja a vidékiek számát. E drámai változások dacára a gazdálkodás még mindig kritikus fontosságú az emberiség nagy részének életében. Az International Labor Organization becslése szerint 2013-ban a világ dolgozóinak mintegy egyharmada (valamivel több, mint egymilliárd ember) dolgozott a mezőgazdaságban, míg 44 százalék a szolgáltatási szektorban és 23 százalék az iparban.³³

A kapitalizmus korábbi szakaszaiban a földjüktől megfosztott parasztok és gazdálkodók számára voltak alternatív munkalehetőségek. Ez

többnyire – bár nem mindig – más népességrétegek kárára volt. Az ipari termelés gyors növekedésének korszakában sokan, akik elveszítették földjeiket, kivándorolhattak a gyarmatokra, vagy az egykori gyarmati országokba, vagy a városokba költözve az iparban találhattak munkát maguknak. De most, a XXI. század második évtizedében a kapitalista világgazdaság nem képes produktív munkát biztosítani annak a nagyszámú embernek, akik elveszítik földjeiket. Így azok, akik a városokba vagy más országokba emigrálnak, nagyon gyakran a nyomornegyedekben kötnek ki, az „informális” gazdaságban találnak bizonytalan megélhetést – a városlakók mintegy harmada szegénynegyedekben lakik. A globális Dél parasztságának felszámolása által táplált „globális informális munkásokosztály” létszáma, amint azt Mike Davis megállapította a *Planet of the Slums* című könyvében, „egymilliárd körül lehet, és a leggyorsabban növekvő, minden előzmény nélkül álló társadalmi osztályként jelenik meg a világ történetében”.³⁴

Mindez azt mutatja, hogy komoly problémát jelent a farmok méretének állandó növekedése és egyre nagyobb mértékű gépesítésük. A kis farmokra és termelőkre gyakorolt hatásukat egyáltalán nem befolyásolja, hogy ezek a nagybirtokok hazai kézben vannak (mint pl. Brazíliában), vagy külföldi tulajdonosok kezében. A nagybirtokok hajlamosak megfosztani a kistermelőket földjeiktől; akár közvetlenül, erőszakkal, vagy „törvényes” eszközökkel, akár közvetve, a magas szintű gépesítéssel és az egy hektárra szükséges munkaidő leszorításával támasztott verseny eszközeivel. Egy 160 hektáros birtokon átlag 7,8 munkaórát igényel hektáronként a kukorica termesztése és betakarítása, míg egy 800 hektáros birtokon mindössze 2,7 órát.³⁵ Az USA kukoricaföldjeinek mintegy egyharmadát teszik ki a 800 hektárnál nagyobb földek.

Mindazonáltal a szükséges munkaórák csökkenése még nem jelenti az egységre eső termény növekedését. Sőt a kisebb farmok különféle vetésforgók és egyéb technikák alkalmazásával akár nagyobb terméseredményeket is elérhetnek, és megvan a társadalmi előnye annak is, hogy *több* munkaerőt igényelnek. Emellett a kisebb farmok ökológiai szempontból is hatékonyabbak, hiszen a nagyobb birtokok inkább függenek a petrokémiai termékektől (közvetlenül vagy közvetve, műtrágyák és növényvédő szerek formájában), amelyek megtermelése rengeteg energiát igényel.

Már Kínában is rámutattak arra, hogy a földbirtokok méretének növelését célzó politikának milyen következményei lehetnek az országra nézve. „A családi gazdálkodás ígéretes potenciálja ellenére – figyelmeztet Lin Wan-long professzor, a Kínai Mezőgazdasági Egyetem közgazdasági és igazgatási szakának oktatója – mindazoknak, akik országszerte családi farmokat akarnak kialakítani, nem árt némi óvatosság. Számításai szerint a 120 millió hektáros kínai termőterület csak mintegy 18 millió kisebb, átlag 6,7 hektár méretű farmot képes ellátni. Ha minden farmra átlag három dolgozót számítunk, akkor ez a rendszer csak 54 millió embert

képes eltartani, míg napjainkban is 300 millió kínai fedezi kizárólag a mezőgazdaságból a megélhetését.”³⁶

Samir Amin azt állítja, hogy a kapitalizmus ideálja a gépesített nagygazdaságok olyan rendszere, amelyben húszmillió farmer képes megtermelni a világ élelmiszer-szükségletét.³⁷ Amint arra ő is rámutat, ezzel két alapvető probléma van. A nagybirtokokat sokkal nehezebb ökológiai szempontból kielégítően működtetni – ideértve az összetett vetésforgórendszereket, az integrált állattenyésztést és növénytermesztést, a humánus állattartást, a természeti területek műveletlenül hagyását, a köztes növénytermesztést, az organikus növényvédelmet. És van még egy probléma: mihez kezd majd az a jó pár százmilliónyi ember, aki ma a mezőgazdaságban dolgozik, ha munkájuk szükségtelenné válik? A legvalószínűbb, hogy a városokba (a nyomornegyedekbe) özönlenek, ahol nincs elegendő munkalehetőség. Ez a „többletnépesség” már ma is gyorsan növekszik, ahogy a földeket kisajátítják és a mezőgazdaság gépesítetttségét növelik – ezekre az emberekre nincs szüksége sem a mezőgazdasági, sem az ipari termelésnek, és immár nem juthatnak termőföldre, amelyen legalább saját élelmüket megtermelnék. Ez két-ségkívül korunk egyik legégetőbb kérdése.

Záró gondolatok

A kapitalizmus kialakításától a profitéhség volt a legfőbb mozgatórugója annak, hogy a parasztokat és a kisebb farmokon gazdálkodókat megfosztották földjeiktől. Az eredeti tőkefelhalmozást – a tőke felhalmozódását, a szabad munkaerő kialakulását, a belső piacok fejlődését – már az indusztriális kapitalizmus kezdetétől jórészt a bekerítések táplálták.³⁸ A kisajátításokra akkor került sor, mikor a kis farmerek már nem bírták tovább a versenyt az egyre nagyobb és egyre inkább kapitalizálódó birtokokkal. Ám fontosak voltak a „gazdaságon túli eszközök” is – volt, hogy új törvényeket hoztak a használati jogok korlátozására és a befektetések gerjesztésére; volt, hogy fegyverekhez nyúltak; volt, hogy korrupciós helyi, regionális vagy országos tisztviselők és hivatalnokok intézték az ügyeket. A mai földszerzések sok hasonlóságot mutatnak elődeikkel. A helyi oligarchák nem egy országban ma is egyszerűen elrabolják a földeket. Ám a globális földszerzések szintjén ma már egy olyan, minőségileg új, történelmileg specifikus átalakulásnak is tanúí lehetünk, amelynek részei az európai és észak-amerikai tőkék és szuverén vagyonalapok beruházásai, a neoliberais forogatókönyv szerint kombinált nemzetközi kereskedelmi szerződések és helyi törvények, a bioüzemanyag-mánia, és a gyors élelmiszerár-emelkedések. És persze a kínai helyzet egészen sajátos.

Végül fontos rámutatni, hogy sok paraszt és farmer nem veszi harc nélkül tudomásul, hogy megfosztják földjétől. A parasztszövetségek,

mint pl. a *Via Campesina* küzd a földkisajátítások új hulláma ellen. És, bár nem szervezettek, de a kínai parasztek is szembeszállnak a korrupcióval és földek elrablásával. Ellenségeik azonban mind ideológiailag, mind katonai-rendőri erőben igen hatalmasok. Viszont a Föld népének, amennyiben hozzá akar jutni a méltó élethez szükséges mennyiségű és minőségű élelmiszerhez, megálljt kell parancsolnia a földszerzéseknek és a magasan gépesített nagybirtokok térhódításának. Az egyes országoknak ellenőrzést kell gyakorolniuk saját mezőgazdaságuk felett, és a nemzetközi piaci erőktől függetlenül támogatniuk kell a családi méretű farmokon, vagy – bizonyos esetekben – a nagyobb farmkollektívákön és szövetkezeteken alapuló élelmiszer-termelési szuverenitást.

„A történet tanulsága az – írja Marx *A tőke* harmadik kötetében –, s ez a mezőgazdaság más szempontból való vizsgálatából is levonható, hogy a tőkés rendszerrel ellenkezik az ésszerű mezőgazdaság, azaz az ésszerű mezőgazdaság összeegyeztethetetlen a tőkés rendszerrel (noha ez a mezőgazdaság technikai fejlődését előmozdítja) és vagy a maga dolgozó kisparaszt kezére, vagy a társult termelők ellenőrzésére van szüksége.”³⁹

(Forrás: Twenty-First-Century Land Grabs Accumulation by Agricultural Dispossession. *Monthly Review*, Volume 65, Issue 06, November 2013. <https://monthlyreview.org/2013/11/01/twenty-first-century-land-grabs> [2014-03-15])

Jegyzetek

- ¹ Ambrose Evans-Pritchard: The Backlash Begins Against the World Landgrab. *Telegraph* (London), 2010. szeptember 12. http://www.telegraph.co.uk/finance/comment/ambroseevans_pritchard/7997910/The-backlash-begins-against-the-world-landgrab.html (2014-03-15).
- ² Woody Guthrie: *Pretty Boy Floyd*. http://www.woodyguthrie.org/Lyrics/Pretty_Boy_Floyd.htm (2014-03-15)
- ³ Az elsődleges tőkefelhalmozás koncepciójához: Harry Magdoff: Primitive Accumulation and Imperialism. *Monthly Review*, Vol. 65, Issue 5 (2013. október), 13–25.
- ⁴ Paul Bairoch: Agriculture and the Industrial Revolution. In Carlo M. Cipolla (Ed.): *Fontana Economic History of Europe: The Industrial Revolution*. London, Collins/Fontana, 1973. 459.
- ⁵ “Improve”. Online Etymology Dictionary: <http://www.etymonline.com/index.php?term=improve> (2014-03-15).
- ⁶ Ellen Meiksins Wood: The Agrarian Origins of Capitalism. In Fred Magdoff – John Bellamy Foster – Frederick H. Buttel (Eds.): *Hungry for Profit*. New York, Monthly Review Press, 2000.
- ⁷ Walter Johnson: King Cotton’s Long Shadow. *New York Times – Opinionator blog*, 2013. március 30. http://opinionator.blogs.nytimes.com/2013/03/30/king-cottons-long-shadow/?_php=true&_type=blogs&_r=0 (2014-03-15).

- ⁸ Ibid.
- ⁹ Angie Debo: *And Still the Waters Run: The Betrayal of the Five Civilized Tribes*. Princeton, Princeton University Press, 1973; *What Were the Results of Allotment?* Native American Documents Project. San Marcos, California State University. <http://public.csusm.edu/nadp/asubject.htm> (2014-03-15).
- ¹⁰ The African Studies Center and MATRIX digital humanities center at Michigan State University, Exploring Africa – “Module 30: Zimbabwe Teacher’s Edition”: <http://exploringafrica.matrix.msu.edu/teachers/curriculum/m30/activity3.php> (2014-03-15); Tony Allan - Martin Keulertz – Suvi Sojamo – Jeroen Warner (eds): *Handbook of Land and Water Grabs in Africa: Foreign Direct Investment and Food and Water Security*. London, Routledge, 2013.
- ¹¹ Deborah Potts: Land Alienation Under Colonial and White Settler Governments in Southern Africa. In Allan – Keulertz – Sojamo – Warner (eds.): i. m. 2013, 26. 1.2.1 táblázat.
- ¹² R. C. Lewontin: The Maturing of Capitalist Agriculture: Farmer as Proletarian. In Magdoff – Foster – Buttel (eds.): i. m. 2000.
- ¹³ *A Life and Debt*-ről lásd: <http://lifeanddebt.org> (2014-03-15).
- ¹⁴ Jonathan M. Katz: With Cheap Food Imports, Haiti Can’t Feed Itself. *Huffington Post*, 2010. március 20. http://www.huffingtonpost.com/2010/03/20/with-cheap-food-imports-h_n_507228.html (2014-03-15)
- ¹⁵ Damien Cave: As Cost of Importing Food Soars, Jamaica Turns to the Earth. *New York Times*, 2013. augusztus 3. <http://www.nytimes.com/2013/08/04/world/americas/as-cost-of-importing-food-soars-jamaica-turns-to-the-earth.html> (2014-03-15)
- ¹⁶ A legfejlettebb és leggazdagabb kapitalista országok által szorgalmazott kereskedelmi politikáknak több céljuk is van. Mindazonáltal az egyik legfontosabb célkitűzésük, hogy minimális megkötésekkel (vagy teljesen szabadon) áramolhasson a tőke ki és be az egyes országok között. Ebbe az is beletartozik, hogy külföldiek beruházhassanak az egyes országokban, és profitjukat tetszésük szerint kivonhassák onnan. Bár ezt a szerepet már a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) szabályozásai is eljátszották, de erre szolgáltak az IMF strukturális kiigazításai, illetve számos, hasonló ideológiai alapon álló északi NGO tevékenysége is. Ráadásul a déli országok kormányzataiban vagy tudományos életében dolgozó számos közgazdász a „szabadkereskedelmi” ideológia bástyaiban, az USA-ban és Nagy-Britanniában folytatta tanulmányait. Így a külföldi tőkére gyakorolt vonzás érdekében – hiszen ennek bevonásától várták, hogy előmozdítsa országuk fejlődését – a helyi törvényeket is megváltoztatták a beruházások lehetővé tételére. Így például a multinacionális vállalatok megközelítőleg 2,5 millió hektár földet szereztek Tanzániában az 1990-es évek végén azon törvények segítségével, amelyeket az IMF és a Világbank bábáskodásával hoztak. Ezek a törvények a „Liberalizálj, Piacosíts, Privatizálj!” szentháromság szellemében törtek utat a termőföldek külföldi tulajdonba kerülése előtt.
- ¹⁷ Idézi Mark Campanale: Private Investment in Agriculture. In Allan – Keulertz – Sojamo – Warner (eds.): i. m. 2013.
- ¹⁸ Evans-Pritchard: i. m. 2010.
- ¹⁹ Maria Cristina Rullia – Antonio Savioria – Paolo D’Odorico: Global Land and Water Grabbing. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110. No. 3. (2013). 892–897.
- ²⁰ Rullia – Savioria – D’Odorico: i. m. 2013.

- ²¹ A Land Matrix magát így határozza meg: „globális és független földterület-monitorozó kezdeményezés, amely a földterületekkel és a beruházásokkal kapcsolatos döntsek átláthatóságát és elszámolhatóságát kívánja előmozdítani.” Lásd: <http://landmatrix.org/en/> (2014-03-15)
- ²² Az, hogy Dél-Szudán bekerült a „befektetők” közé, néhány befolyásos magán-személy együttműködésének köszönhető, akik létrehozták a Mukaya Payam Együttműködés nevű csoportosulását. Ez együttműködik az amerikai befektetőket tömörítő Nile Trading & Developmenttel, az USA-beli Development LLC leányvállalatával, amely úgy írja le magát, mint „olyan globális üzleti együttműködés és részvénytársaság, amelyet a nemzetközi üzleti, pénzügyi és diplomáciai világban sok évtizedes tapasztalatot felhalmozott szakértők alakítottak”. Lásd: <http://www.kinyeti.com/> (2014-03-15).
- ²³ Lásd: <http://investsierraleone.biz/> (2014-03-15).
- ²⁴ John Vidal: Indonesia Is Seeing a New Corporate Colonialism. *Observer*, 2013. május 25. <http://www.theguardian.com/world/2013/may/25/indonesia-new-corporate-colonialism> (2014-03-15).
- ²⁵ Landesa sajtóközlemény: *Insecure Land Rights: The Single Greatest Challenge Facing China's Sustainable Development and Continued Stability*, 2010. <http://www.landesa.org/wp-content/uploads/Landesa-Press-Release-6th-17-province-China-survey.pdf> (2014-03-15).
- ²⁶ James Pomfret: Freedom Fizzles in China's Rebel Town. *Reuters*, 2013. február 28. <http://www.reuters.com/article/2013/02/28/us-china-wukan-idUSBRE91R1J020130228> (2014-03-15).
- ²⁷ Geoff Dyer: Taking the Countryside: Why Agribusiness May Reap Profits and Problems for China. *Financial Times*, 2007. április 4. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/5fbf57d0-e249-11db-af9e-000b5df10621.html> (2014-03-15)
- ²⁸ Premier Underlines Developing Modern Agriculture, Scale Farming. *Xinhua*, 2013. március 30. http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-03/30/c_124523730.htm (2014-03-15).
- ²⁹ Ian Johnson: China's Great Uprooting: Moving 250 Million Into Cities. *New York Times*, 2013. június 5. <http://www.nytimes.com/2013/06/16/world/asia/chinas-great-uprooting-moving-250-million-into-cities.html?pagewanted=all> (2014-03-15).
- ³⁰ Michael Pettis: The Urbanization Fallacy. *China Financial Markets*. 2013. augusztus 16. <http://blog.mpettis.com/2013/08/the-urbanization-fallacy/> (2014-03-15).
- ³¹ A migráns munkaerő kínai szerepéhez és az egész felhalmozási stratégiára gyakorolt hatásához lásd: John Bellamy Foster – Robert W. McChesney: *The Endless Crisis*. New York, Monthly Review Press, 2012. 165–76.
- ³² Josh Chin – Brian Spegele: China's Bad Earth. *Wall Street Journal*, 2013. július 27. <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424127887323829104578624010648228142> (2014-03-15).
- ³³ *Global Employment Trends 2013: Recovering From A Second Jobs Dip*. ILO, Genf, 2013. http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/2013/WCMS_202326/lang-en/index.htm (2014-03-15).
- ³⁴ Mike Davis: *Planet of the Slums*. London, Verso, 2006, 178. A parasztság felszámolásához lásd: Farshad Araghi: *The Great Global Enclosure of Our Times: Peasants and the Agrarian Question at the End of the Twentieth Century*. In Magdoff – Foster – Buttel (eds.): i. m. 2000, 145–60.
- ³⁵ James M. MacDonald – Penni Korb – Robert A. Hoppe: Farm Size and the Organization of U.S. Crop Farming, United States Department of Agriculture.

Economic Research Report, No. 152. 2013. augusztus http://www.ers.usda.gov/publications/err-economic-research-report/err152.aspx#_UyRz-fl5Pi5 (2014-03-15), 18.

³⁶ Hou Weili: Back to Their Roots: New Incentives for Family Farming Provide Opportunities to Boost China's Rural Economy. *ChinAfrica* 5, 2013. április. http://www.chinafrica.cn/english/china_report/txt/2013-03/26/content_530586_2.htm (2014-03-15).

³⁷ Samir Amin: World Poverty, Pauperization, & Capital Accumulation. *Monthly Review*, Vol. 55, Issue 5. (2003. október) 1–9.

³⁸ Lásd: 3. jegyzet.

³⁹ Karl Marx: *A tőke*. III. könyv (Karl Max és Friedrich Engels Művei, 23. kötet) Budapest, 1986. 119.

(Fordította: Konok Péter)

Magyar katonák által partizántámogatásért felakasztott ember a polnikovói erdőben. 1942. július 21. (Mélion József fhdgy. felvétele)